

بررسی آثار رعایت حجاب برتر در دانشگاه شاهد از دید دانشجویان، خانواده آنان و اعضای هیات علمی

دوفصلنامه علمی - پژوهشی

پژوهش‌های
آموزش و یادگیری

(دانشور و رافتار)

دوره ۱۳، شماره ۱، پیاپی ۲۳
بهار و تابستان ۱۳۹۵

نویسنده: محسن فرمهینی فراهانی*

دانشیار گروه علوم تربیتی دانشگاه شاهد

farmahinifar@yahoo.com

*نویسنده مسئول: محسن فرمهینی فراهانی

چکیده

پژوهش حاضر به بررسی آثار رعایت حجاب برتر در دانشگاه شاهد از دید دانشجویان، خانواده آنان و اعضای هیات علمی، پرداخته شده است. روش تحقیق از نظر هدف جزو تحقیقات کاربردی و از نظر روش تحقیقی توصیفی از نوع پیمایشی است. جامعه آماری شامل کلیه دانشجویان شاغل به تحصیل در دانشگاه شاهد و والدین آنها و همچنین کلیه اعضای هیات علمی در سطح دانشگاه شاهد می‌باشد. در این تحقیق برای جمع‌آوری داده‌ها از سه پرسشنامه دانشجویان، والدین و اعضای هیات علمی استفاده شده است. نتایج حاکی از آن است آثار فردی، اجتماعی و علمی - آموزشی (تحصیلی) الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه شاهد، در حد زیاد می‌باشد. بررسی نتایج به دست آمده در خصوص بررسی دیدگاه دانشجویان در خصوص عوامل موثر در عدم رعایت حجاب برتر حاکی از آن است که: تأثیر عواملی همچون «ضعف ایمان و حیا»، «زیبایی طلبی»، «تعلیم و تربیت نادرست»، «هم‌نوایی با جامعه»، «ابراز شخصیت»، «تأثیر دوستان»، «تهاجم فرهنگی»، «اهمیت به مُدگرایی در جامعه و تبعیت از الگوهای ناهنجار»، «جلب توجه دیگران (نیاز به دیده شدن - تمایز یابی - خود نمایی)»، «ترویج بی‌حجابی در رسانه‌ها (به ویژه تلویزیون و سینما)» در عدم رعایت حجاب برتر در حد زیاد و تأثیر عواملی همچون «دشواری شرایط ازدواج» و «عدم آگاهی از احکام پوشش و مسئله حجاب» در عدم رعایت حجاب برتر در حد متوسط می‌باشد.

• دریافت مقاله: ۱۳۹۳/۱۱/۲۹

• پذیرش مقاله: ۱۳۹۴/۰۴/۰۱

Biannual Journal of

**Training & Learning
Researches**

(Daneshvar-e-Raftar)

Vol. 13, No. 1, Serial 23
Spring & Summer
2016

کلیدواژه‌ها: حجاب برتر، آثار حجاب، دانشگاه شاهد، ابعاد فردی - اجتماعی حجاب برتر.

مقدمه

حجاب و عفاف از ارزنده‌ترین نمودهای فرهنگی، اجتماعی در تمدن اسلامی ایرانی می‌باشد که پیشینه‌ی آن به قبل از ورود اسلام می‌رسد. پدیده حجاب و پوشش از سه منظر دینی، هویتی و سیاسی قابل بررسی است؛ چرا که از یک سو دستور اکید و صریح دین مبین اسلام است و از سوی دیگر نماد فرهنگ و هویت ایرانی می‌باشد [۱]. طی تحقیقی که در سال ۱۳۸۲ در شهر تهران اجرا گردیده است، ۷۷/۵ درصد پاسخگویان، بد حجابتی را به عنوان یک معضل شایع در جامعه می‌داند و ۸۰/۶ درصد بد حجابتی را موجب آسیب‌رسانی به امنیت اخلاقی جامعه و ۵۴/۲ درصد نیز بد حجابتی را عامل جرایم اخلاقی و ۷۸/۹ درصد نیز بد حجابتی را عامل مزاحمت برای بانوان تلقی می‌کنند [۲].

این تحقیقات در عرصه دانشگاهی کمتر صورت گرفته است. به عبارت دیگر اگر با انجام مطالعات و بررسی‌هایی مشخص گردد که رعایت حجاب در دانشگاه دارای چه آثاری در ابعاد مختلف است، آنگاه خیلی سریعتر و آسان‌تر و با موانع کمتر می‌توان در جهت ترویج این فرهنگ در دانشگاه‌ها گام برداشت. لازمه‌ی رسیدن به این اهداف و مطلوب‌ترین راه دستیابی به ترویج فرهنگ عفاف و حجاب در دانشگاه این است که این امر برای دانشجویان درونی و نهادینه سازی شود. در اینصورت دانشجویان به شکل خودجوش به ترویج و گسترش این فرهنگ یاری خواهند رساند. حال باید بدانیم که راه این درونی کردن و نهادینه سازی چگونه است؟ ما باید آثاری را که رعایت حجاب در دانشگاه در ابعاد مختلف بر جا می‌گذارد بررسی کنیم. منتها نکته قابل تأمل اینجاست که این آثار زمانی به واقعیت نزدیکتر بوده و موجب درونی شدن در دانشجویان می‌گردد که جامعه‌ی دانشگاهی و خود دانشجویان و خانواده‌ی ایشان در مورد آن نظر داده باشند و به عبارتی این آثار از دل نظرات آنان بیرون کشیده شده باشد. در این صورت است که دانشگاه و دانشجویان، به سمت درونی کردن این فرهنگ و ترویج و گسترش آن به صورت خودجوش پیش می‌روند. پس باید دید که جدای از پایه ارزشی و اخلاقی این موضوع، تأثیر آن به لحاظ پارامترهای فردی، اجتماعی، روانشناختی و علمی چگونه است. از

طرف دیگر دانشگاه شاهد به عنوان دانشگاهی است که دارای ضوابط معینی برای پذیرش دانشجویان، از جمله الزام در رعایت حجاب برتر (حجاب با چادر برای خانمها) در دانشگاه می‌باشد [۳]. حال می‌خواهیم بدانیم که این الزامیت در رعایت حجاب برتر چه تأثیراتی را در ابعاد فردی، اجتماعی، روحی - روانی، و علمی - آموزشی (تحصیلی) بر دانشجویان این دانشگاه گذاشته است تا با توجه به نتایج آن بهتر بتوانیم راهکارهایی را در مورد بسط این موضوع ارائه دهیم. با توجه به مراتب فوق، مسأله اساسی پژوهش حاضر بررسی آثار رعایت حجاب برتر در دانشگاه شاهد (از منظر دانشجویان، خانواده‌های آنها و اعضای هیأت علمی) می‌باشد.

تأمل در تعاریف واژه حجاب حاکی از آن است که در معنای لغوی حجاب دو مفهوم قابل تمایز از هم وجود دارد؛ مفهوم اول، جدا کردن دو چیز، مرز گذاشتن میان آنها و فاصله انداختن بین دو امر می‌باشد که این معنا از واژه‌های حائل، مانع و حاجز مستفاد است. مفهوم دوم، پنهان کردن، پوشاندن و از مقابل دیده افراد خارج کردن است که این معنا از کلمه «ستر» و مانند آن قابل استفاده می‌باشد [۴]. از مباحث بسیار مهم و اساسی که از دیرباز مورد توجه بوده، موضوع پوشیدگی بدن انسان‌ها در برابر یکدیگر است. قرآن کریم در این زمینه آن‌گاه که داستان آفرینش حضرت آدم و همسرش حوا را به تصویر می‌کشد، به موضوع نیاز درونی آدم و حوا نسبت به پوشیدگی اشاره کرده است که نشان می‌دهد قرآن تمایل به پوشیدگی را ناشی از عمق جان انسان [۵]. حجاب و پوشش در مفهوم عام آن همیشه ناظر بر شرم و حیا بوده است، این مقوله خصلتی انسانی داشته و تاریخ را بر نمی‌تابد و شامل مرد و زن است. همین خصلت انسانی، یکی از فلسفه‌های اصلی پوشش آدمی بوده و نمی‌تواند تنها برای حفاظت از سرما و گرما باشد [۶]. همچنین با مروری بر منابع تاریخی کتب مذهبی، نتیجه گرفته می‌شود که حجاب یکی از اساسی‌ترین مسائل دینی و الهی به شمار می‌رود که اختصاص به دین اسلام ندارد و در تمام ادیان الهی از جمله زرتشت، یهود و مسیحیت، به لزوم رعایت آن تأکید شده است [۷، ۸]. جامعه‌پذیری دینی و آشنائی فرد با مفهوم و معنای حجاب، اصولاً از خانواده شروع شده و پس از آن در مدرسه ادامه

از جمله این پژوهش ها می توان به پژوهش رضائی [۲۱] تحت عنوان حجاب در ایران (بررسی وضعیت حجاب در ایران از سال های آخر حکومت پهلوی دوم تا پایان جنگ تحمیلی)، موسوی [۲۲] تحت عنوان نگاهی بر سیر تاریخی حجاب زنان در فرهنگ ایران، عبدیائی [۲۳] تحت عنوان چادر و تأثیرات سیاسی - اجتماعی آن در فرهنگ شیعیان ایران، جمالی زاده [۲۴] تحت عنوان پوشش زنان در ایران پیش از اسلام، نیلچی زاده [۲۵] تحت عنوان نقد و بررسی الگوهای حجاب اسلامی در سه دهه اخیر، رمضان نرگسی (بی تا) تحت عنوان زمینه سازی کشف حجاب در ایران. برخی دیگر از تحقیقات از بعد اجتماعی واز منظر جامعه شناسی به بحث حجاب ورود یافته اند مثل پژوهش هایی از جمله پژوهش های محبوبی منش [۲۶] با عنوان تحلیل اجتماعی مسأله حجاب، صادقی [۲۷] با عنوان حجاب و رابطه آن با تکامل اجتماعی، احمدی و همکاران [۲۸] تحت عنوان رابطه اعتقاد به حجاب و آسیب پذیری فردی، خانوادگی و اجتماعی، یزدخواستی [۲۹] تحت عنوان حجاب زنان با رویکرد جامعه شناختی. تحقیقات دیگری که به بحث حجاب با محوریت حجاب برتر پرداخته اند می توان به تحقیق آقایانی چاوشی و همکاران [۳۰] در پژوهشی تحت عنوان دیدگاه جوانان و میانسالان در مورد حجاب برتر و همچنین عبدیائی [۳۱] تحت عنوان چادر و تأثیرات سیاسی - اجتماعی آن در فرهنگ شیعیان و همچنین رجبی [۳۲] تحت عنوان بررسی میزان رعایت حجاب برتر در دانشجویان و تأثیر آن در شادکامی اشاره کرد. آنچه مشخص است.

تحقیقات در مورد حجاب برتر و آثار آن و آن هم در عرصه زندگی دانشجویی تحقیق قابل توجهی نشده است و تحقیق رجبی هم اگرچه با موضوع حاضر نزدیک است اما تنها از یک منظر و آن هم تأثیر حجاب برتر در شادکامی را مورد بررسی قرار داده است. لذا این تحقیق در پی آن است که آثار رعایت حجاب برتر را از منظر دانشجویان، خانواده های آنها و اعضای هیات علمی) مورد بررسی قرار دهد و با دیدی جامع به موضوع بنگرد. و آثار فردی، اجتماعی، علمی - آموزشی، الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه شاهد از دیدگاه دانشجویان دیدگاه اعضای هیات علمی و والدین دانشجویان در دانشگاه شاهد را

می یابد. جامعه پذیری حجاب توسط رسانه ها، به وسیله تدوین برنامه های خاص برای نوجوانان و جوانان و ساخت فیلم ها و برنامه های تلویزیونی ادامه می یابد. کارکرد و وظیفه عمده و مهم نهاد دین و سازمان های مذهبی، ارائه ارزش ها و هنجارهای دینی به منظور آشنایی مردم با این الگوها و قواعد می باشد. از علل ضعف حجاب می توان به ضعف ایمان و حیا، زیبایی طلبی، تعلیم و تربیت نادرست، تهاجم فرهنگی، الگوهای ناهنجار، عدم آگاهی از احکام پوشش و دشواری شرایط ازدواج اشاره کرد. شهید مرتضی مطهری [۹] دلیل و حکمت پوشش در اسلام را استحکام پیوند خانوادگی، پاکیزگی قلبی و معنوی، تقویت عفاف و حیا، استواری اجتماع، آرامش روانی زن، سالم - ماندن از آزار و طمع دیگران، شناخته شدن انسان به ایمان، ارزش و احترام زن، جلوگیری از فحشا و آرامش روانی مرد بیان می دارند.

مروری بر مطالعات و تحقیقات انجام شده در زمینه حجاب نشان می دهد، به این پدیده به شکل های مختلفی پرداخته شده است. بسیاری از تحقیقات از بعد دینی به مسئله حجاب نگریسته اند از جمله این تحقیقات می توان به پژوهش های قاضی زاده و احمدی سلمانی [۱۰] تحت عنوان عفاف در آیات قرآن و روایات، حق شناس [۱۱] با عنوان حجاب در آیات قرآن با نگاهی به روایات، خلفی [۱۲] با عنوان بازنگری درون دینی به حجاب، صمدی [۱۳] تحت عنوان قرآن کریم فرهنگ عفاف و حجاب، زاهدی و همکاران [۱۴] تحت عنوان روش قرآن کریم در نهادینه سازی «عفاف» و «حجاب» (با رویکرد ترتیب نزول)، فتاحی زاده [۱۵] تحت عنوان حجاب در قرآن و عهدین، رجبی [۱۶] با عنوان حجاب و نقش آن در سلامت روان، نگرش قرآن به مسأله پوشش و آثار روانی و اجتماعی آن، عظیمیان و بهشتی [۱۷] تحت عنوان بررسی فلسفه و قلمرو حجاب در اسلام و آثار تربیتی آن، ذبیحی و موسوی [۱۸] تحت عنوان اشتراک حجاب در ادیان ابراهیمی، نیلچی زاده [۱۹] تحت عنوان رویکردی قرآنی به گونه ها و مدل های برتر و نازل حجاب، شکوری [۲۰] تحت عنوان بررسی نقش مدارس اسلامی در تقویت فرهنگ حجاب از منظر سرمایه اجتماعی. برخی دیگر از پژوهش ها با رویکرد تاریخی به پدیده حجاب پرداخته اند

۵. عوامل موثر در عدم رعایت حجاب برتر از دید دانشجویان، اساتید و والدین دانشجویان چه هستند؟

روش پژوهش

این پژوهش از نظر هدف جزو تحقیقات کاربردی است که به بررسی آثار رعایت حجاب برتر در دانشگاه شاهد (از منظر دانشجویان، خانواده‌های آنها و اعضای هیأت علمی) می‌پردازد تا نتایج مثبت حاصل از آن را بتوان به عنوان الگو در دانشگاه‌های دیگر بکار برد و بر مبنای روش، تحقیقی توصیفی است که آثار رعایت حجاب برتر در دانشگاه شاهد را از دید گروه‌های مختلف مورد بررسی قرار می‌دهد و. همچنین این تحقیق، تحقیقی پیمایشی است و از پرسشنامه و مصاحبه به عنوان تکنیک‌های جمع‌آوری اطلاعات استفاده می‌کند. بنابراین روش این تحقیق از نظر هدف جزو تحقیقات کاربردی و از نظر روش تحقیقی توصیفی از نوع پیمایشی است.

جامعه آماری شامل کلیه دانشجویان شاغل به تحصیل در دانشگاه شاهد و والدین آنها و همچنین کلیه اعضای هیأت علمی در سطح دانشگاه شاهد می‌باشد که تعداد آنها در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱. توزیع فراوانی مربوط به دانشجویان، والدین و اعضای هیأت علمی

افراد مورد مطالعه	فراوانی	درصد فراوانی
دانشجویان	۵۷۵۸	۴۸/۸
والدین	۵۷۵۸	۴۸/۸
اعضای هیأت علمی	۲۸۱	۲/۴
جمع	۱۱۷۹۷	۱۰۰

برای انتخاب نمونه‌های این پژوهش، از «شیوه نمونه‌گیری تصادفی ساده و در راستای برآورد تعداد نمونه لازم برای اجرای ابزارهای پژوهش با استفاده از جدول کرجسی و مورگان تعداد نمونه با اطمینان ۹۵ درصد محاسبه شده است. نمونه برآورد شده برای جامعه آماری با حجم ۱۱۷۹۷ نفر ۳۷۳ نفر به دست آمده است. بنابراین در

مورد بررسی قرار دهد. همچنین دیدگاه دانشجویان، اعضای هیأت علمی و والدین در مورد الزام در رعایت حجاب برتر را مورد بررسی قرار دهد. در پژوهش بعمل آمده در بیش از ۱۵۰ دانشگاه در کشورهای مختلف جهان اکثریت قریب به اتفاق دانشگاه‌ها دارای ضوابط نوع خاص و ویژه پوشش متناسب با محیط آموزش می‌باشند. نکته‌ای که قابل تأمل است این که در محیط مقدس آموزش و تعلیم در هر کجای جهان می‌توانیم موارد مشترک را جستجو کنیم و آن کیفیت پوشش حرفه‌ای مناسب با محیط درس و تدریس و وجود دستورالعمل متناسب با آن می‌باشد. بررسی‌ها نشان می‌دهد که داشتن پوشش مناسب در برخی از دانشگاه‌های جهان اگرچه جنبه مذهبی نداشته، اما به عنوان یک قانون مورد توجه قرار گرفته است. نکته قابل توجه این است که علت و ضرورت ضوابط‌مندی این محیط‌ها نه تنها بر باورمندی بر اصول ارزشی که حاکی از جهان‌بینی آنهاست می‌باشد، بلکه اکثریت آنها بر اساس نوع ضرورت‌های محیطی و ایمنی و آرامش روحی و روانی متناسب با پیشرفت کار پایبندی به ضوابط خاص پوشش را الزام می‌دارند و چگونگی وضعیت ظاهری را برخاسته از شأن محیط علم و فرهنگ خاص محیط آموزشی و جلب رضایت عواملی که در محیط مشغول تعلیم و تربیت می‌باشند، می‌دانند [۳۳].

سوال‌های پژوهش

۱. آثار فردی الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه شاهد از دیدگاه دانشجویان، اعضای هیأت علمی و والدین دانشجویان دانشگاه شاهد کدامند؟
۲. آثار اجتماعی الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه شاهد از دیدگاه دانشجویان، اعضای هیأت علمی و والدین دانشجویان دانشگاه شاهد کدامند؟
۳. آثار علمی - آموزشی (تحصیلی) الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه شاهد از دیدگاه دانشجویان، اعضای هیأت علمی و والدین دانشجویان دانشگاه شاهد کدامند؟
۴. دیدگاه دانشجویان، اعضای هیأت علمی و والدین دانشجویان در مورد الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه چیست؟

در تحلیل توصیفی داده‌های حاصل از ابزارهای پژوهش، پس از ارائه فراوانی نتایج اظهارات پاسخ‌گویان، میانگین پاسخ به مؤلفه‌های هر یک از سوال‌های اصلی ابزارها و هم‌چنین میانگین کل مؤلفه‌های مندرج در هر سؤال اصلی پژوهش طی هر ابزار محاسبه شد. به علاوه از میانگین، انحراف معیار و انواع جداول و نمودارها جهت تبیین توصیفی داده‌ها طی بررسی سوال‌های پژوهش استفاده شد. در تحلیل استنباطی داده‌های پژوهش با عنایت به مقیاس داده‌ها از آزمون‌های تی تک نمونه‌ای و آزمون فریدمن، آزمون تحلیل واریانس، آزمون تعقیبی توکی در تحلیل داده‌ها استفاده شد

یافته‌ها

۱. آثار فردی الزام در رعایت حجاب بر تر در دانشگاه شاهد از دیدگاه دانشجویان، اعضای هیات علمی و والدین دانشجویان دانشگاه شاهد کدامند؟

در خصوص بررسی دیدگاه دانشجویان در خصوص آثار فردی الزام در رعایت حجاب بر تر در دانشگاه شاهد نتایج حاکی از آن است که از دیدگاه دانشجویان، آثار فردی الزام در رعایت حجاب بر تر در دانشگاه شاهد، در حد زیاد می‌باشد. (با میانگین ۳٫۹۲) از دیدگاه اعضای هیات علمی نیز رعایت حجاب آثار فردی زیادی دارد، به تعبیر دیگر آثار فردی الزام در رعایت حجاب بر تر در دانشگاه شاهد، از دیدگاه اعضای هیات علمی هم در حد زیاد (میانگین ۳/۸۳) و از دیدگاه والدین نیز رعایت حجاب آثار فردی زیادی دارد (با میانگین ۳٫۹۵). بررسی نتایج آزمون فریدمن در خصوص اولویت بندی آثار فردی الزام در رعایت حجاب بر تر در دانشگاه، از دیدگاه اعضای هیات علمی، بیانگر وجود تفاوت معنادار در ترتیب اولویت آثار فردی الزام در رعایت حجاب بر تر در دانشگاه شاهد می‌باشد ($\text{Chi-Square}=98/15$ ؛ $\text{sig}=0/000$) که فهرست مؤلفه‌های مورد بررسی از مهم‌ترین اثر تا کم‌اهمیت‌ترین آن در زیر ارائه شده است:

- ✓ افزایش آرامش زن و مرد
- ✓ سلامت و بهداشت روانی (آرامش روحی و روانی) دانشجویان در دانشگاه
- ✓ پیشگیری از فساد اخلاقی فردی (زن و مرد)

پژوهش حاضر ۳۷۳ نفر (بصورت نمونه‌گیری طبقه‌ای) از دانشجویان، والدین، و اعضای هیات علمی، نمونه پژوهش را تشکیل داده‌اند. که از این تعداد ۱۱۴ نفر دانشجو، ۴۱ نفر اعضای هیات علمی و ۱۱۴ نفر از والدین دانشجویان بوده‌اند: (تعداد والدین برابر با تعداد دانشجویان در نظر گرفته شد و به ازای هر دانشجو یک والد مدنظر قرار گرفت)

برای جمع‌آوری داده‌ها از پرسشنامه‌های:

۱- دانشجویان

۲- پرسشنامه والدین

۳- پرسشنامه اعضای هیات علمی استفاده شده است. برای بررسی روایی ابزار پژوهش در این تحقیق در ابتدا ادبیات موضوع از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و به ویژه مقالات و پایان‌نامه‌ها بررسی گردید، سپس پرسشنامه‌های تهیه شده برای بررسی تایید روایی صوری و محتوایی و نیز سلیس و روان بودن در اختیارشش صاحب‌نظر و استاد در رشته‌های علوم تربیتی، علوم اجتماعی، فلسفه و الهیات قرار گرفت و و پس از اعمال اصلاحات پیشنهادی آنان و کسب اطمینان از عدم وجود مشکل یا ابهام، پرسشنامه‌های نهایی تدوین گردید. در این تحقیق برای بررسی پایایی پرسشنامه، آلفای کرونباخ محاسبه شده است، ضرایب پایایی پرسشنامه‌ها شرح جدول ۲ است.

جدول ۲. ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شده برای ابزار

تحقیق

عنوان پرسشنامه	عامل‌ها	تعداد گویه‌ها	ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شده
دانشجویان	فردی	۱۴	۰/۸۸
	اجتماعی	۱۸	۰/۸۶
	علمی-آموزشی	۹	۰/۹۲
اعضای هیات علمی	فردی	۱۳	۰/۸۲
	اجتماعی	۱۳	۰/۸۱
	علمی-آموزشی	۹	۰/۸۰
والدین دانشجویان	فردی	۱۱	۰/۸۹
	اجتماعی	۱۶	۰/۸۹
	علمی-آموزشی	۵	۰/۹۰

دانشگاه شاهد، در حد زیاد می‌باشد. همچنین در این زمینه دانشجویان مهم‌ترین آثار اجتماعی الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه شاهد را به شرح زیر اولویت بندی نموده اند:

- ✓ استحکام نهاد خانواده
- ✓ ایجاد امنیت اجتماعی
- ✓ بالا رفتن ارزش و منزلت زن در جامعه
- ✓ کاهش مفاسد اجتماعی
- ✓ سلامت نسل آینده‌ی جامعه
- ✓ موجب وقار و متانت اجتماعی (موجب احترام و حرمت)
- ✓ متضمن رابطه‌ای سالم‌تر و ایمن‌تر با دیگران
- ✓ جلوگیری و مبارزه با تهاجم فرهنگی
- ✓ ارزش زن در جامعه
- ✓ افزایش محبوبیت در بین خانواده و آشنایان
- ✓ کاهش روحیه مُدگرایی در جامعه
- ✓ افزایش محبوبیت در بین دوستان و دانشجویان
- ✓ کاهش درگیری والدین و فرزندان
- ✓ استقبال از زن به عنوان یک نیروی کار
- ✓ عاملی زمینه‌ساز برای ازدواج
- ✓ ایجاد دافعه در ارتباطات اجتماعی
- ✓ محدود کردن کار و فعالیت زن در اجتماع
- ✓ مانعی برای ازدواج

بررسی نتایج آزمون فریدمن در خصوص اولویت بندی آثار اجتماعی الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه شاهد، از دیدگاه دانشجویان نیز بیانگر وجود تفاوت معنادار در ترتیب اولویت آثار اجتماعی الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه شاهد می‌باشد.

۳. آثار علمی - آموزشی (تحصیلی) الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه شاهد از دیدگاه دانشجویان، اعضای هیأت علمی و والدین دانشگاه شاهد کدامند؟

در خصوص بررسی دیدگاه دانشجویان، اعضای هیأت علمی و والدین در خصوص آثار علمی - آموزشی (تحصیلی) الزام در رعایت حجاب برتر نتایج حاکی از آن است که از دیدگاه هر سه نمونه تحقیق، آثار علمی -

- ✓ کنترل و تعدیل گزینه جنسی
- ✓ افزایش حجب و حیا
- ✓ احترام به شخصیت زن
- ✓ داشتن نقش هویت بخشی مذهبی
- ✓ حفظ و افزایش عزت نفس دانشجویان دختر در دانشگاه
- ✓ افزایش غیرت (نه تعصب) مردها
- ✓ احساس وابستگی و تعلق فرد نسبت به فرهنگ و ارزش‌های جامعه
- ✓ تقویت اعتقادات مذهبی و تقویت ایمان در فرد
- ✓ کاهش هزینه‌های اقتصادی فرد و خانواده
- ✓ کاهش آراستگی ظاهری و زیبایی فرد

در زمینه برخی آثار فردی رعایت حجاب تحقیق فدایی و همکاران (۱۳۸۷) نیز نشان داد که حجاب بطور مستقیم موجب افزایش عزت نفس می‌گردد و چون رابطه‌ی معناداری بین عزت نفس و پیشرفت تحصیلی وجود دارد، پس بطور غیر مستقیم باعث پیشرفت تحصیلی نیز می‌گردد.

۲. آثار اجتماعی الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه شاهد از دیدگاه دانشجویان، اعضای هیأت علمی و والدین دانشجویان دانشگاه شاهد کدامند؟

در خصوص بررسی دیدگاه دانشجویان در خصوص آثار اجتماعی الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه شاهد نتایج حاکی از آن است که از دیدگاه دانشجویان، آثار اجتماعی الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه شاهد، در حد زیاد می‌باشد. (با میانگین ۳٫۶۷) این عدد برای اعضای هیأت علمی ۳٫۶۱ و برای والدین ۳٫۶۹ می‌باشد. در خصوص بررسی دیدگاه اعضای هیأت علمی در خصوص آثار اجتماعی الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه شاهد حاکی از آن است که مقدار آماره بدست آمده ($t=8/73$) در سطح معناداری $P \leq 0/01$ به لحاظ آماری معنادار بوده ($sig=0/000$) و از اینرو فرض صفر مبنی بر عدم وجود تفاوت معنادار بین میانگین نمونه با میانگین فرضی جامعه رد شده و فرض خلاف مبنی بر وجود تفاوت معنادار بین میانگین نمونه با میانگین فرضی جامعه تایید می‌گردد. نتایج بیانگر آن است که از دیدگاه اعضای هیأت علمی، آثار اجتماعی الزام در رعایت حجاب برتر در

۴. دیدگاه دانشجویان، اعضای هیأت علمی و والدین دانشجویان در مورد الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه چیست؟

الف) دیدگاه دانشجویان و والدین آنها: تحلیل انجام شده پیرامون این سوال در قالب نتایج شاخص‌های آمار توصیفی (توزیع فراوانی مربوط به گویه‌ها، میانگین، انحراف استاندارد و خطای انحراف استاندارد) و نتایج تحلیل‌های آمار استنباطی (آزمون تی تک نمونه‌ای) در جداول شماره ۳ و ۴ ارائه گردیده است. لازم به ذکر است که در بررسی این سوال با توجه به دامنه نمره گذاری گویه‌ها (۱ تا ۵) و محاسبه نمره کلی این مؤلفه بر حسب این دامنه، میانگین فرضی جامعه عدد ۳ در نظر گرفته شده است.

بررسی نتایج ارائه شده در جدول شماره ۴ در خصوص بررسی دیدگاه دانشجویان در خصوص الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه شاهد، حاکی از آن است که مقدار آماره بدست آمده ($t=13/20$) در سطح معناداری $P \leq 0/01$ به لحاظ آماری معنادار بوده ($sig=0/000$) و از اینرو فرض صفر مبنی بر عدم وجود تفاوت معنادار بین میانگین نمونه با میانگین فرضی جامعه رد شده و فرض خلاف مبنی بر وجود تفاوت معنادار بین میانگین نمونه با میانگین فرضی جامعه تایید می‌گردد. نتایج بیانگر آن است که از دیدگاه دانشجویان، مطلوبیت الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه شاهد، در حد زیاد می‌باشد. بررسی نتایج در خصوص دیدگاه والدین دانشجویان هم حاکی از آن است که مقدار آماره بدست آمده ($t=6/18$) معنا دار بوده و از اینرو از والدین دانشجویان، مطلوبیت الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه شاهد را در حد زیاد ارزیابی کرده‌اند.

ب) دیدگاه اعضای هیأت علمی: بررسی نتایج حاکی از آن است که مقدار آماره بدست آمده ($t=5/67$) در سطح معناداری $P \leq 0/01$ به لحاظ آماری معنادار بوده ($sig=0/000$) و از اینرو فرض صفر مبنی بر عدم وجود تفاوت معنادار بین میانگین نمونه با میانگین فرضی جامعه رد شده و فرض خلاف مبنی بر وجود تفاوت معنادار بین میانگین نمونه با میانگین فرضی جامعه تایید می‌گردد. نتایج بیانگر آن است که از دیدگاه اعضای هیأت علمی،

آموزشی (تحصیلی) الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه شاهد، در حد زیاد می‌باشد. میانگین به دست آمده در هر سه مورد از میانگین نظری بیشتر است در این رابطه برای دانشجویان میانگین ۳,۶۷ و برای اعضای هیات علمی ۳,۶۳ و برای والدین ۳,۷۸ به دست آمده است. دیدگاه والدین دانشجویان را در خصوص آثار علمی - آموزشی (تحصیلی) الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه شاهد نشان می‌دهد که مقدار آماره بدست آمده ($t=8/80$) در سطح معناداری $P \leq 0/01$ به لحاظ آماری معنادار بوده ($sig=0/000$) و از اینرو فرض صفر مبنی بر عدم وجود تفاوت معنادار بین میانگین نمونه با میانگین فرضی جامعه رد شده و فرض خلاف مبنی بر وجود تفاوت معنادار بین میانگین نمونه با میانگین فرضی جامعه تایید می‌گردد. نتایج بیانگر آن است که از دیدگاه والدین دانشجویان، آثار علمی - آموزشی (تحصیلی) الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه شاهد، در حد زیاد می‌باشد. بررسی نتایج آزمون فریدمن در خصوص اولویت بندی آثار علمی - آموزشی (تحصیلی) الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه شاهد، از دیدگاه دانشجویان نیز بیانگر وجود تفاوت معنادار در ترتیب اولویت آثار علمی - آموزشی (تحصیلی) الزام در رعایت حجاب برتر است، که فهرست مؤلفه‌های مورد بررسی از مهم‌ترین اثر تا کم اهمیت‌ترین آن عبارتند از:

- ✓ پیشگیری از حاکم شدن فضای هوس آلود در کلاس درس
- ✓ حاکم شدن فضای اخلاقی‌تر در دانشگاه
- ✓ مصونیت ارتباط دانشجویان دختر و پسر در دانشگاه
- ✓ ارتباط مؤثرتر آموزشی و درسی بین استاد- دانشجو
- ✓ تمرکز بیشتر نسبت به فراگیری در کلاس درس
- ✓ ارتباط مؤثرتر درسی بین دانشجو-دانشجو
- ✓ افزایش انجام پژوهش‌های گروهی
- ✓ پیشرفت تحصیلی دانشجویان و کاهش افت تحصیلی دختر و پسر در دانشگاه
- ✓ قبولی در مقاطع تحصیلی بالاتر دانشجویان دختر و پسر در دانشگاه

مطلوبیت الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه شاهد،
 در حد زیاد می‌باشد.

جدول ۳. توزیع فراوانی گویه‌های مربوط به بررسی دیدگاه دانشجویان در خصوص الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه شاهد

ردیف	مؤلفه	شاخص	گویه				
			بسیار کم	کم	تأخیری	زیاد	بسیار زیاد
۱	تا چه میزان فضا و محیط دانشگاه در رعایت حجاب برتر موثر است؟	فراوانی	۶	۵	۲۲	۵۹	۶۲
		درصد	۳/۹	۳/۲	۱۴/۲	۳۸/۱	۴۰/۰

جدول ۴. شاخص‌های توصیفی و نتایج آزمون تی تک نمونه‌ای مربوط به بررسی دیدگاه دانشجویان در خصوص الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه شاهد

مؤلفه	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	خطای انحراف استاندارد	t	df	sig
الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه شاهد	۱۵۴	۴/۰۷	۱/۰۱	۰/۰۸	۱۳/۲۰**	۱۵۳	۰/۰۰۰

$P \leq ۰/۰۵^*$ $P \leq ۰/۰۱^{**}$

جدول ۵. شاخص‌های توصیفی و نتایج آزمون تی تک نمونه‌ای مربوط به بررسی دیدگاه اعضای هیأت علمی در خصوص الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه شاهد

مؤلفه	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	خطای انحراف استاندارد	t	df	sig
الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه شاهد	۴۱	۳/۷۸	۰/۸۸	۰/۱۳	۵/۶۷**	۴۰	۰/۰۰۰

$P \leq ۰/۰۵^*$ $P \leq ۰/۰۱^{**}$

نتایج آزمون تحلیل واریانس مربوط به مقایسه دیدگاه دانشجویان، اعضای هیأت علمی و والدین دانشجویان در خصوص الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه بیانگر وجود تفاوت معنادار بین دیدگاه دانشجویان، اعضای هیأت علمی و والدین دانشجویان می‌باشد ($F=۳/۷۲$)؛

در همین رابطه بررسی نتایج آزمون تعقیبی توکی نشان می‌دهد که از دیدگاه دانشجویان در مقایسه با والدین آنان، مطلوبیت الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه در حد زیاد بوده و در سایر مقایسه‌ها تفاوت معناداری مشاهده نگردید (جدول شماره ۶).

نتایج تحلیل واریانس یک راهه مربوط به مقایسه دیدگاه دانشجویان، اعضای هیأت علمی و والدین دانشجویان در خصوص الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه

جدول ۶. نتایج تحلیل واریانس یک راهه مربوط به مقایسه دیدگاه دانشجویان، اعضای هیأت علمی و والدین دانشجویان در خصوص الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه

مجموع مجذورات	df	میانگین مجذورات	F	sig
بین گروهی	۲	۴/۴۵	۳/۷۳*	۰/۰۲۵
درون گروهی	۳۰۴	۱/۱۹		
کل	۳۰۶			

توجه دیگران (نیاز به دیده شدن - تمایز یابی - خود نمایی)»، «ترویج بی حجابی در رسانه‌ها (به ویژه تلویزیون و سینما)» و «حجاب مانعی برای آزادی» در عدم رعایت حجاب برتر در حد زیاد و تأثیر عواملی همچون «دشواری شرایط ازدواج» و «عدم آگاهی از احکام پوشش و مسئله حجاب» در عدم رعایت حجاب برتر در حد متوسط می‌باشد. جدول زیر مقایسه دیدگاه دانشجویان، اعضای هیأت علمی و والدین دانشجویان در خصوص عوامل موثر در عدم رعایت حجاب برتر را نشان می‌دهد.

۵. عوامل موثر در عدم رعایت حجاب برتر از دید دانشجویان، اساتید و والدین دانشجویان چه هستند؟

بررسی نتایج به دست آمده در خصوص بررسی دیدگاه دانشجویان در خصوص عوامل موثر در عدم رعایت حجاب برتر حاکی از آن است که از دیدگاه دانشجویان: تأثیر عواملی همچون «ضعف ایمان و حیا»، «زیبایی طلبی»، «تعلیم و تربیت نادرست» (، «همنوایی با جامعه»، «ابراز شخصیت»، «تأثیر دوستان»، «تهاجم فرهنگی»، «اهمیت به مُدگرایی در جامعه و تبعیت از الگوهای ناهنجار»، «جلب

جدول ۷. شاخص‌های توصیفی مربوط به مقایسه دیدگاه دانشجویان، اعضای هیأت علمی و والدین دانشجویان در خصوص عوامل موثر در عدم رعایت حجاب برتر

متغیر وابسته	گروه	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	خطای انحراف استاندارد
ضعف ایمان و حیا	دانشجویان	۱۵۴	۴/۰۴	۱/۱۵	۰/۰۹
	اعضای هیأت علمی	۴۰	۳/۷۵	۱/۱۰	۰/۱۷
	والدین دانشجویان	۱۱۳	۴/۰۷	۱/۱۴	۰/۱۰
زیبایی طلبی	دانشجویان	۱۵۳	۳/۷۵	۱/۰۶	۰/۰۸
	اعضای هیأت علمی	۴۰	۳/۷۰	۰/۹۱	۰/۱۴
	والدین دانشجویان	۱۱۲	۴/۰۰	۱/۰۱	۰/۰۹
دشواری شرایط ازدواج	دانشجویان	۱۵۳	۲/۹۷	۱/۱۳	۰/۰۹
	اعضای هیأت علمی	۴۰	۳/۳۰	۰/۸۵	۰/۱۳
	والدین دانشجویان	۱۱۳	۳/۰۷	۱/۲۶	۰/۱۱
تعلیم و تربیت نادرست	دانشجویان	۱۵۴	۴/۰۸	۱/۰۱	۰/۰۸
	اعضای هیأت علمی	۴۰	۴/۰۰	۰/۶۷	۰/۱۰
	والدین دانشجویان	۱۱۳	۴/۰۴	۰/۹۵	۰/۰۹
همنوایی با جامعه	دانشجویان	۱۵۳	۳/۹۵	۰/۹۸	۰/۰۷
	اعضای هیأت علمی	۴۰	۴/۲۷	۰/۷۸	۰/۱۲
	والدین دانشجویان	۱۱۳	۴/۰۴	۰/۹۷	۰/۰۹
ابراز شخصیت	دانشجویان	۱۵۴	۳/۷۳	۱/۰۴	۰/۰۸
	اعضای هیأت علمی	۴۰	۳/۶۵	۰/۸۳	۰/۱۳
	والدین دانشجویان	۱۱۳	۳/۷۰	۱/۱۲	۰/۱۰
عدم آگاهی از احکام پوشش و مسئله حجاب	دانشجویان	۱۵۳	۳/۷۱	۱/۲۳	۰/۱۰
	اعضای هیأت علمی	۳۹	۳/۳۰	۱/۰۲	۰/۱۶
	والدین دانشجویان	۱۱۳	۳/۱۱	۱/۲۴	۰/۱۱
تأثیر دوستان	دانشجویان	۱۵۴	۴/۲۰	۰/۷۸	۰/۰۶
	اعضای هیأت علمی	۴۰	۴/۴۰	۰/۶۷	۰/۱۰

متغیر وابسته	گروه	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	خطای انحراف استاندارد
تهاجم فرهنگی	والدین دانشجویان	۱۱۳	۴/۲۴	۰/۹۴	۰/۰۸
	دانشجویان	۱۵۴	۴/۰۴	۰/۹۷	۰/۰۷
	اعضای هیأت علمی	۴۰	۳/۶۷	۱/۲۰	۰/۱۹
	والدین دانشجویان	۱۱۲	۳/۹۵	۱/۱۵	۰/۱۰
اهمیت به مَدگرایی در جامعه و تبعیت از الگوهای ناهنجار	دانشجویان	۱۵۴	۴/۲۰	۰/۸۴	۰/۰۶
	اعضای هیأت علمی	۴۰	۴/۲۵	۰/۶۶	۰/۱۰
	والدین دانشجویان	۱۱۳	۴/۱۵	۱/۰۰	۰/۰۹
جلب توجه دیگران (نیاز به دیده شدن - تمایز یابی - خود نمایی)	دانشجویان	۱۵۴	۴/۲۱	۰/۸۶	۰/۰۶
	اعضای هیأت علمی	۴۰	۴/۳۵	۰/۶۹	۰/۱۱
	والدین دانشجویان	۱۱۳	۴/۱۱	۱/۰۵	۰/۰۹
ترویج بی حجابی در رسانه‌ها (به ویژه تلویزیون و سینما)	دانشجویان	۱۵۳	۴/۱۰	۰/۸۹	۰/۰۷
	اعضای هیأت علمی	۴۰	۳/۶۰	۰/۹۸	۰/۱۵
	والدین دانشجویان	۱۱۳	۳/۹۴	۱/۱۶	۰/۱۰
حجاب مانعی برای آزادی	دانشجویان	۱۵۲	۳/۴۴	۱/۱۶	۰/۰۹
	اعضای هیأت علمی	۴۰	۲/۶۷	۰/۹۹	۰/۱۵
	والدین دانشجویان	۱۱۳	۳/۴۰	۱/۲۹	۰/۱۲

بحث و نتیجه گیری

حجاب برتر در دانشگاه شاهد حاکی از آن است که افراد نمونه تحقیق الزام در رعایت حجاب را به میزان زیاد باور دارند. نتایج بیانگر آن است که از دیدگاه دانشجویان اعضای هیأت علمی و والدین، نقش خانواده و دوستان در رعایت حجاب برتر، در حد زیاد می‌باشد. خانواده‌ها، خصوصاً مادران که مسئولیت سنگین تری در تربیت دختران و ارتباط بیش تری با آنها دارند، خود در مواجهه با نامحرم از حجاب کامل، مثل چادر استفاده نمایند، تا از این طریق فرزندان دختر نیز از همان کودکی با حجاب اسلامی آشنا شوند و با تمرین کردن نسبت به آن انس بگیرند. البته در کنار تمرین و عادت دادن آنان، لازم است مادران ابعاد مختلف حجاب و پوشش و فواید آن را برای دختران تبیین و آنها را به رعایت پوشش کامل اسلامی تشویق، و در انتخاب دوستان آنها توجه نمایند که به مسائل شرعی و از جمله رعایت حجاب مقید باشند. جامعه‌پذیری فرآیندی پیچیده و جمعی است که توسط نهادها، سازمان‌ها، مؤسسات و گروه‌های متفاوت انجام می‌گیرد. موفقیت و تدوام این فرآیند، در ارتباط تنگاتنگ با همکاری و هماهنگی میان این سازمان‌ها و نهادها می‌باشد؛ ارتباطی که

اشاعه و تعمیق حجاب نیازمند آموزش‌های بنیادین و مداوم در خانواده، مدرسه، دانشگاه و اجتماع است. و هماهنگی این نهادها ضروری است. یکی از سیاست‌ها و راهکارها گسترش فرهنگ حجاب و عفاف که در ۱۳ دی ۱۳۸۴ به تصویب شورای عالی انقلاب فرهنگی رسیده است، ایجاد مراکز و مؤسسات متعدد با هدف الگوسازی، ارائه مدل‌های مناسب و متنوع در موضوع حجاب و عفاف و ایجاد رقابت سالم در این زمینه است. دانشگاه شاهد به عنوان نمونه ای از این مراکز می‌تواند نقش الگودهی داشته باشد. در دانشگاه شاهد در رعایت حجاب برتر الزام وجود دارد. و از این بابت آثار آموزشی و علمی فردی و اجتماعی خوبی نصیب دانشگاه شده است، که می‌تواند سر مشق سایر دانشگاه‌ها قرار گیرد. نتایج بیانگر آن است که از دیدگاه دانشجویان هیأت علمی، والدین قابلیت تعمیم مقبولیت الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه شاهد برای سایر دانشگاه‌ها، در حد زیاد می‌باشد. همچنین بررسی دیدگاه دانشجویان، اعضای هیأت علمی و والدین دانشجویان در خصوص الزام در رعایت

در عین حال، استقلال و هویت هر یک از این‌ها را حفظ می‌نماید. هر قدر میان این نهادها هماهنگی و ارتباط حاکم باشد یادگیری و نهادینه شدن ارزشها و باورها در حوزه حجاب در فرد قوی تر و هر قدر ناهماهنگی باشد جامعه پذیری ضعیف تر خواهد بود. معمولاً فرهنگ سازی درست، در سه مرحله نهادینه سازی (تعمیق: عمق بخشیدن به سطح باورهای اجتماع)، گسترش (ترویج: گسترش باورهای موجود یا نهادینه شده) و حفظ و نگه داری (تحفیظ: حفظ باورهای نهادینه شده و ترویج یافته)، شکل می‌گیرد در راستای نهادینه سازی حجاب در دانشگاه ها و در سطح وسیع تر در جامعه، می‌توان از مکانیزم‌های شناختی، هنجاری و اجباری استفاده کرد، البته ممکن است در هر شرایطی یکی از این مکانیزم‌ها یا ترکیبی از آن‌ها به کار گرفته شود. مکانیزم‌های شناختی از شتاب کمتری برخوردارند، ولی با ثبات زیادی همراهند و موجب می‌شوند حجاب به صورت یک عادت رفتاری درآمده و مسلم و بدیهی تلقی شود. مکانیزم‌های هنجاری از شتاب و ثبات متوسطی برخوردارند و موجب تعهد به حجاب می‌شوند. مکانیزم‌های اجباری از شتاب زیاد و ثبات کم برخوردارند و به مقاومت در برابر حجاب تحمیلی منجر می‌شوند. در سطح دانشگاهی نیز تدوین منشور اخلاقی دانشجویی که قسمت از آن مرتبط با حوزه حجاب و عفاف باشد و دانشجویان ملزم به امضا آن در بدو ورود به دانشگاه شود و همچنین تبیین و تحلیل ریشه‌های دینی و اعتقادی فرهنگ عفاف و حجاب از طریق برگزاری کرسی‌های آزاد اندیشی، نشست‌های فکری، فرهنگی در دانشگاه به کمک دفتر نهاد مقام معظم رهبری در دانشگاه، تشکل‌های دانشجویی، کانون‌های فرهنگی مستقر در دانشگاه می‌تواند در ارتقای فرهنگ حجاب و عفاف موثر واقع شود.

برخی راهکارهای هنجارسازی حجاب اسلامی در دانشگاه‌ها با توجه به نتایج تحقیق:

- تأکید بر ضرورت رعایت پوشش و ترویج الگوهای بایسته در پوشش دانشجویان و همه پرسنل اداری و آموزشی دانشگاه. رعایت حجاب کامل از سوی کادر آموزشی و پرسنل دانشگاه تأثیر رفتاری و عملی فراوانی روی دانشجویان دارد. برای استمرار و تقویت حجاب کامل در بین پرسنل اداری و آموزشی دانشگاه، مسئولان دانشگاه

باید با تصمیم‌گیری قاطع و منطقی اولاً، لزوم استفاده از حجاب کامل اسلامی را قانونمند کنند؛ ثانیاً، افرادی که حجاب کامل را رعایت می‌کنند به شکل‌های مختلف مورد تشویق قرار گیرند؛ ثالثاً، پس از تبیین منطقی حکم حجاب با افراد متخلف، به طور قاطع و جدی و قانونی برخورد نمایند

- نظارت جدی بر اجرای آئین نامه انضباطی دانشجویی در محیط دانشگاهی، دانشکده‌ها، خوابگاه‌ها، اردوها و همایش دانشجویی در زمینه توسعه فرهنگ حجاب و عفاف و تأکید بر اجرای مقررات انضباطی جهت گسترش فرهنگ حجاب و عفاف.

- تهیه و نشر کتب، مقالات و جزوات تخصصی در زمینه تقویت بنیه اعتقادی و دینی و توسعه فرهنگ عفاف برای والدین دانشجویان و دانشجویان، اعضای هیات علمی توسط دفتر نهاد نمایندگی ولی فقیه و معاونت فرهنگی در دانشگاه‌ها.

- صدا و سیما در زمینه گسترش فرهنگ حجاب و عفاف و بویژه حجاب برتر نقش بی بدیلی دارد از جمله اقدامات صدا و سیما در این رابطه می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: ارائه گزارش، فیلم و... از دانشگاه‌های موفق در امر حجاب برتر همچون دانشگاه شاهد - برگزاری میزگردهای تخصصی با بهره‌گیری از متخصصین در حوزه حجاب - بیان غیر مستقیم مسایل فرهنگی از طریق صدا و سیما با ساخت فیلم، سریال و مصاحبه و دعوت از خانواده‌های موفق - در کنار طرح امنیت اجتماعی در تحمیل حجاب برتر از زنان موفق، اساتید دانشگاه، گروه‌های مرجع، هنرمندان، بازیکنان برای نهادینه سازی شناختی حجاب از طریق رسانه‌های جمعی استفاده شود - تهیه فیلم‌های سینمایی در مورد تاریخچه کشف حجاب در ایران و بررسی علل و عوامل آنو استفاده مناسب از لباس‌های اسلامی - ملی (حجاب و حجاب برتر) در فیلم‌های سینمایی. یکی از روش‌های تبلیغ منفی بر ضد حجاب، خصوصاً در شکل چادر این است که معمولاً افراد با حجاب و چادری را افرادی بی‌سواد و بدون فرهنگ معرفی می‌کنند و در مقابل، زنان بی‌حجاب را افراد با فرهنگ به حساب می‌آورند. با توجه به این که ادعای فوق توسط بعضی افراد، خصوصاً رسانه‌های خارجی و غربی

- به تصویر کشیدن ابعاد شخصیت‌های الهی اسلام چون حضرت زهرا (س)، حضرت زینب (س) و زنان نمونه از صدر اسلام تا دوران معاصر در مناسبت‌های مذهبی و ملی در دانشگاه و تأثیر آن در فرهنگ سازی و گسترش ارزش‌های اسلامی به صورت جذاب.

- اعتلا و ارتقاء نظام ارزشی اساتید [۳۴] و معرفی نمونه‌های عینی از اساتید، مربیان، نفرات اول کنکور، المپیادی‌ها و خانواده‌های ایثارگران و .. از نظر مظاهر عفاف و حجاب و ساده زیستی. و ترغیب و تشویق از دانشجویانی که راهکارهای بدیع و جذاب در راستای تعمیق و توسعه فرهنگ عفاف ارائه نمایند. و همچنین تجلیل از دانشجویان متعهد که در اشاعه فرهنگ عفاف و حجاب نقش موثری داشته اند.

- تهیه و تدارک برنامه‌های مختلف (همایش، نشست‌های علمی، مناظره دانشجویی، تولید فلش کارت، نمایشگاه ...) در دانشگاه در خصوص تاریخچه و جایگاه پوشش و حجاب در غرب، تبیین علل و عوامل آن و چگونگی رواج فرهنگ برهنگی در سده‌های اخیر در آن جوامع و همچنین نشان دادن اثرات منفی فرهنگ مبتذل و غیر اخلاقی غرب در زندگی اجتماعی و خانوادگی.

- فعال بودن مراکز مشاوره‌ای دانشگاهی با کادر مجرب جهت اطلاع رسانی و هدایت دانشجویان در خصوص حجاب و خطرات بد حجابی به صورت حضوری، تلفنی و مکاتبه‌ای.

- توسعه فضای پرسش و پاسخ مانند برگزاری میزگرد و انجام مناظره در زمینه فرهنگ عفاف و ضوابط شرعی حجاب با بکارگیری ابزارهای مختلف تبلیغی.

- انجام مناظره علمی، فرهنگی و هنری در خصوص فلسفه حجاب و عفاف به منظور استحکام بنیه اعتقادی و فرهنگی جوانان.

- برگزاری مسابقات فرهنگی - هنری و علمی با هدف جهت‌دهی به افکار نسل جوان با موضوع حجاب و عفاف و نظرسنجی از شرکت کنندگان در تهیه طرح‌ها و برنامه‌های مناسب در این زمینه.

- تولید و توزیع کتاب در زمینه بسط فرهنگ عفاف و حجاب در دانشگاه‌ها و برگزاری مسابقات فرهنگی از محتوای آنها و همچنین تهیه و تدوین نشر کتب، مقالات و

مطرح می‌گردد، به منظور اثبات نادرستی این ادعا دو پیشنهاد ارائه می‌گردد: الف) الگوهای برجسته‌ی زنان محجبه و چادری در زمینه‌های مختلف به وسیله رسانه‌ها، مثل صدا و سیما و مطبوعات و ... از طریق بیان جلوه‌های زندگانی، و موفقیت‌های آنها در کسب مدارج علمی و فرهنگی معرفی گردند. ب) شرکت فعال زنان محجبه و دارای مدارک علمی و فرهنگی سطح بالا در کنفرانس‌های خارجی و بین‌المللی، در خنثی نمودن تبلیغات سوء رسانه‌های خارجی و غربی بر ضد زنان محجبه، نقش بسیار مؤثری دارد.

- افزایش آرامش زن و مرد، سلامت و بهداشت روانی (آرامش روحی و روانی) دانشجویان، پیشگیری از فساد اخلاقی فردی (زن و مرد) کنترل و تعدیل گزینه جنسی از مهمترین آثار رعایت رعایت حجاب از منظر افراد نمونه تحقیق می‌باشد. همچنین افراد نمونه تحقیق استحکام نهاد خانواده، ایجاد امنیت اجتماعی بالا رفتن ارزش و منزلت زن در جامعه، کاهش مفاسد اجتماعی، سلامت نسل آینده‌ی جامعه را از مهم‌ترین آثار اجتماعی الزام در رعایت حجاب برتر در دانشگاه شاهد اعلام کرده اند که ضروری است این آثار برای دانشجویان و خانواده‌های آنها به طرق مختلف تبیین شود.

- نحوه اجرای طرح گسترش فرهنگ حجاب و عفاف در دانشگاه به صورت مستمر در جلسات هیات رئیسه دانشگاه، و شورای فرهنگی دانشگاه، مورد پیگیری و ارزیابی قرار گیرد و برنامه جامع فرهنگ عفاف و حجاب در دانشگاه تدوین گردد. ضروری است در دانشگاه حمایت مادی و معنوی از آثار فرهنگی - هنری در راستای توسعه فرهنگ عفاف ارائه به عمل آید. و از انتشار و تبلیغ کالاهای فرهنگی که با فرهنگ عفاف و حجاب مغایرت داشته باشد، جلوگیری شود.

- فراهم کردن زمینه‌های لازم برای تهیه و تولید محصولات فرهنگی (کتب، نشریات و تولیدات علمی - فرهنگی) به منظور ترویج فرهنگ حجاب و عفاف در دانشگاه‌ها و پاسخگویی به شبهات موجود در مورد آن و همچنین برگزاری جشنواره‌های فرهنگی - هنری، در دانشگاه برای رواج فرهنگ عفاف و حجاب در این زمینه راهگشا است.

و درسی بین استاد - دانشجو و تمرکز بیشتر نسبت به فراگیری در کلاس درس است که ضروری است این آثار به وسیله اساتید، مسئولان فرهنگی دانشگاه برای دانشجویان تبیین گردد.

- زمینه‌سازی تأهل دانشجویان، بازگویی کردن پیام‌های مدگرایی بازگو کردن ضرورت تامین نیازهای عاطفی و روحی دانشجویان برای والدین از راهکارهای غیرمستقیم هنجارسازی حجاب اسلامی در دانشگاه‌ها مدنظر قرار گیرد.

منابع

۱. ذوالفقاری، حسین (۱۳۸۵). موانع و مشکلات ناجا در کنترل بدحجابی، فصلنامه مطالعات مدیریت انتظامی، سال اول، ش اول.

۲. کرامتی، مه‌ری (۱۳۸۲). حجاب از دیدگاه شهروندان تهرانی، فصلنامه مطالعات مدیریت انتظامی، سال اول، ش اول، صص ۱۳۸-۱۳۶

۳. فرمینی فراهانی محسن، دارابی، مجید و اسماعیلی، کورش (۱۳۸۹). بررسی دیدگاه دانشجویان شاهدو ایثارگر دانشگاه شاهد نسبت به طرح استاد مشاور. دومانه علمی - پژوهشی دانشور رفتار/ تربیت و اجتماع، دانشگاه شاهد، سال هفدهم، شهریور، ۸۹، شماره ۲۴.

۴. غروی نائینی، نهله و عامری، وحیده (۱۳۸۶). پویشی در معنا و مفهوم حجاب، فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان، سال نهم، شماره ۳۶، صص ۱۳۷-۱۱۳.

۵. آذرنوش، آذرتاش (۱۳۸۲). فرهنگ معاصر عربی - فارسی، چاپ سوم، تهران، نشر نی.

۶. مهریزی، مه‌ری (۱۳۷۹). آسیب‌شناسی حجاب، تهران، انتشارات جوانه رشد.

۷. دورانت، ویل (۱۳۸۱). تاریخ تمدن، قیصر و مسیح، ترجمه حمید عنایت، پرویز داریوش و علی اصغر سروش، تهران، شرکت انتشارات علمی - فرهنگی.

جزوات تخصصی در راستای تقویت بنیه اعتقادی و دینی در جهت توسعه فرهنگ عفاف در بین والدین دانش‌آموزان توسط انجمن اولیا و مربیان. - اهمیت مسئله حجاب به عنوان یک امتیاز شاخص در گزینش و معرفی دانشجویان نمونه دانشگاه‌ها - ایجاد سایت‌های اینترنتی در حوزه فلسفه حجاب، برگزاری جلسات سخنرانی، پرسش و پاسخ و همایش‌های علمی درباره حجاب توسط کانون‌های فرهنگی - هنری دانشگاه‌ها.

- تبلیغ فرهنگ حجاب برتر بطورمنسجم و یکنواخت در دانشگاه توسط تراکت، بیل برد، پلاکارد و... باذکر محاسن حجاب نه معایب آن و در این زمینه باید از شعارهای جذاب و مثبت استفاده کنند، مثل: حجاب سلاح زن است در مقابل نگاه‌های آلوده؛ حجاب پند است، نه بند. افراد آشنا به مسائل و کارهای فرهنگی، به خوبی می‌دانند که استفاده از شعارهای منفی و دارای دافعه، نه تنها اثر مثبت ندارد، بلکه بر عکس باعث لجاجت و مقاومت در افراد بی‌حجاب می‌گردد. اهداء بسته‌های فرهنگی به دانشجویان جدیدالورود با موضوع آموزش در حوزه عفاف و حجاب می‌تواند تاثیر گذار باشد.

- توسعه فرهنگ عفاف و حجاب از طریق روش اقتاعی بهتر از روش ترغیبی، تسهیلی و اجباری امکان پذیر است در روش اقتاعی استدلال عقلی، شرعی و اجتماعی در مورد آثار مطلوب فردی و اجتماعی حجاب. بیان می‌شود و با توجه به اینکه افراد بر اساس باورها و استدلال خود، الگوهای رفتاری و پوشش را انتخاب می‌نمایند، به عنوان اثرگذارترین روش بویژه برای قشر دانشگاهی است. و بعد از آن روش ترغیبی توصیه می‌شود که ترغیب و آماده‌سازی فرد برای تغییر رفتار از طریق اصرار و تشویق، آموزش‌های جذاب همگانی از طریق بهره‌گیری از گروه‌های مرجع تاثیرگذار و توجه به ذائقه‌های روان‌شناختی و زیبایی‌شناختی است

- متناسب با نتایج تحقیق مهمترین آثار علمی - آموزشی (تحصیلی) الزام در رعایت حجاب برتر عبارتند از: پیشگیری از حاکم شدن فضای هوس آلود در کلاس درس، حاکم شدن فضای اخلاقی‌تر در دانشگاه، مصونیت ارتباط دانشجویان دختر و پسر در دانشگاه، ارتباط مؤثرتر آموزشی

۸. محمدی آشنایی، علی (۱۳۷۰). مسأله حجاب، چاپ دوم، انتشارات ارم
۹. مطهری، مرتضی (۱۳۷۹). مسأله حجاب، تهران، انتشارات صدرا.
۱۰. قاضی زاده، کاظم و احمدی سلمانی، سید علی (۱۳۸۶). عفاف در آیات قرآن و نگاهی به روایات، فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان، سال نهم، شماره ۳۶، صص ۸۹-۱۱۲
۱۱. حق شناس، سید جعفر (۱۳۷۸). حجاب در آیات قرآن با نگاهی به روایات، فصلنامه کتاب زنان، سال دوم، شماره ۷.
۱۲. خلفی، مسلم (۱۳۸۶). بازنگرشی درون دینی به حجاب، فصلنامه کتاب زنان، شماره ۳۷.
۱۳. صمدی، روح الله (۱۳۸۹). قرآن کریم فرهنگ عفاف و حجاب: بررسی اهمیت نماز و عفاف از دیدگاه قرآن و روایات، فصلنامه قرآنی کوثر، شماره ۳۷، صص ۱۱۰-۹۶.
۱۴. زاهدی، عبدالرضا و امرایی، ایوب و نظریگی، مریم (۱۳۸۹). روش قرآن کریم در نهادینه سازی «عفاف» و «حجاب» (با رویکرد ترتیب نزول)، فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان، سال سیزدهم، شماره ۴۹، صص ۱۰۶-۴۹.
۱۵. فتاحی زاده، فتحیه (۱۳۸۹). حجاب در قرآن وعهدین، فصلنامه مطالعات تفسیری، سال اول، شماره ۲، صص ۱۲۷-۱۴۶.
۱۶. رجبی، عباس (۱۳۸۵). حجاب و نقش آن در سلامت روان، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
۱۷. عظیمیان، مریم و بهشتی، سعید (۱۳۸۸). بررسی فلسفه و قلمروی حجاب در اسلام و آثار تربیتی آن، مجله تربیت اسلامی، دوره ۴، شماره ۸، صص ۱۰۳-۷۵.
۱۸. ذبیحی، معصومه و موسوی، زهره سادات (۱۳۸۹). اشتراک حجاب در ادیان ابراهیمی، فصلنامه کتاب زنان، شماره ۳۶.
۱۹. نیلچی زاده، فروغ (۱۳۸۵). رویکردی قرآنی به گونه ها و مدل های برتر و نازل حجاب، فصلنامه بانوان شیعه، سال سوم، شماره ۱۰، صص ۱۰۱-۳۷.
۲۰. شکوری، ابوالفضل (۱۳۹۰). بررسی نقش مدارس اسلامی در تقویت فرهنگ حجاب از منظر سرمایه اجتماعی، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، دوره چهارم، شماره ۳، صص ۹۷-۷۱.
۲۱. رضائی، رضا (۱۳۸۶). حجاب در ایران: بررسی وضعیت حجاب در ایران از سال های آخر حکومت پهلوی دوم تا پایان جنگ تحمیلی، فصلنامه بانوان شیعه، سال چهارم، شماره ۱۱، صص ۲۸۵-۲۵۲.
۲۲. موسوی، سید قاسم (۱۳۸۸). نگاهی بر سیر تاریخی حجاب زنان در فرهنگ ایران: از عهد باستان تا دوران قاجار، مجله فرهنگ، شماره ۷۰، صص ۳۱۸-۲۹۵.
۲۳. عبدیائی، نرجس (۱۳۸۵). چادر و تأثیرات سیاسی-اجتماعی آن در فرهنگ شیعیان ایران، فصلنامه بانوان شیعه، شماره ۱۰، صص ۳۶-۷.
۲۴. جمالی زاده، احمد (۱۳۸۹). پوشش زنان در ایران پیش از اسلام مطالعات ایرانی سال نهم بهار ۱۳۸۹ شماره ۱۷ صص ۷۵-۶۷.
۲۵. نیلچی زاده، فروغ (۱۳۸۶). نقد و بررسی الگوهای حجاب اسلامی در سه دهه اخیر، فصلنامه بانوان شیعه، سال چهارم، شماره ۱۱، صص ۶۱-۳۱.
۲۶. محبوبی منش، حسین (۱۳۸۶). تحلیل اجتماعی مسأله حجاب، فصلنامه کتاب زنان، شماره ۳۷.
۲۷. صادقی، شیده (۱۳۸۶). حجاب و رابطه آن با تکامل اجتماعی، فصلنامه بانوان شیعه، سال چهارم، شماره ۱۱، صص ۲۲۷-۲۰۱.

۲۸. احمدی، خدابخش و بیگدلی، زهرا و مرادی، آزاده و سیداسماعیلی، فتح الله (۱۳۸۹)، رابطه اعتقاد به حجاب و آسیب پذیری فردی، خانوادگی و اجتماعی، مجله علوم رفتاری، دوره چهارم، شماره ۲، صص ۹۷-۱۰۲.
۲۹. یزدخواستی، بهجت (۱۳۸۶). حجاب زنان با رویکرد جامعه شناختی، فصلنامه مطالعات راهبردی زنان، شماره ۳۸، صص ۳۷-۶۱.
۳۰. آقایی چاوشی، اکبر و همکاران (۱۳۸۹). دیدگاه جوانان و میانسالان در مورد حجاب برتر، مجله علوم رفتاری، دوره ۴، شماره ۱، صص ۷۷-۸۱.
۳۱. عبدیائی، نرجس (۱۳۸۵). چادر و تأثیرات سیاسی - اجتماعی آن در فرهنگ شیعیان ایران، فصلنامه بانوان شیعه، شماره ۱۰، صص ۷-۳۶.
۳۲. رجبی، سوران (۱۳۸۹). بررسی میزان رعایت حجاب برتر در دانشجویان و تأثیر آن بر شادکامی مجله‌مباحث بانوان شیعه T شماره ۲۵ صص ۷-۲۶.
۳۳. حسینی، شیما سادات و زهره سادات آثاری (۱۳۸۸). نیم‌نگاهی به ضوابط پوشش در دانشگاه‌های جهان، تهران، انتشارات ساحل اندیشه: معاونت فرهنگی نهاد مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها.
۳۴. اکرمی، محمود (۱۳۸۸). ارزیابی نظام ارزش های اساتید ودانشجویان دانشگاه شاهد، دو ماهنامه علمی پژوهشی دانشور رفتار/ تربیت و اجتماع، دانشگاه شاهد، سال شانزدهم، شماره ۳۹.

